

Hypotéza biofilie Edwards O. Wilsona

Jana Krčmářová

Envigogika 2009/IV/3 – Recenzované články/ Reviewed Papers

Publikováno/Published 22. 12. 2009

DOI: <http://dx.doi.org/10.14712/18023061.45>

Abstrakt:

Mezidisciplinární dialog je jedním z klíčových předpokladů pro pochopení současné environmentální krize a hledání jejích možných řešení. Bariéry mezi jednotlivými disciplínami však zůstávají silné, což vede k častým dezinterpretacím práce „těch druhých“. Evolučně ekologická hypotéza biofilie amerického biologa Edwarda O. Wilsona a (Wilson 1984) přináší zajímavý náhled na možné příčiny lidského vnímání, rozumění a chování se vůči různým přírodním jevům. Má silný environmentální náboj a klade si podobné otázky jako nový aplikovaný obor psychologie, tzv. ochránářská psychologie (angl. conservation psychology). Následující článek přináší výklad hypotézy biofilie ve světle celku díla E. O. Wilsona jakožto zajímavé součásti sociokulturního niveau druhé poloviny 20. století.

Klíčová slova:

Hypotéza biofilie, E. O. Wilson, ochránářská psychologie, environmentální krize

Abstract:

For understanding and solving the contemporary environmental crisis a proper interdisciplinary dialog is necessary. Unfortunately, barriers between the various disciplines remain strong and misinterpretations of "the others" are common. The evolutionary ecological biophilia hypothesis by American biologist Edward O. Wilson (Wilson 1984) provides an interesting view of the possible causes of human perception, relationship and behavior towards various natural phenomena. The biophilia hypothesis has a strong environmental moment, it asks similar questions to the new applied field of psychology - conservation psychology. The article analyses the biophilia concept in the light of E. O. Wilson's work as an interesting part of the sociocultural niveau of the late 20th century.

Key words:

Biophilia hypothesis, E. O. Wilson, conservation psychology, environmental crisis

Úvod

Psychologové, kteří se zabývají příčinami i řešením environmentální krize, se zaměřují na lidské chování v jejím průběhu. Často si při vysvětlování lidského chování k jiným druhům, které žijí na planetě a jsou tímto chováním ohroženy, vystačí jen s kulturněhistorickými faktory. K hypotézám, že lidské chování a ekologickou krizi vysvětlují z evolučního hlediska, se staví mnohdy skepticky jakožto ke zjednodušujícím, deterministickým a mechanistickým (např. Gardner a Stern, 1996). Pochopení mezi přírodovědnými a společenskovědními disciplínami je přitom vzhledem k odlišné metodologii i terminologii často neúplné, což může vést k vzájemným problematickým interpretacím. Pro účely ochrany přírody je však, jak se domnívám, přínosnější přihlídnout k výsledkům obou způsobů zkoumání člověka a vytvořit tak jeho co nejúplnější obraz. Co nejpřesnější komunikace myšlenek mezi jednotlivými vědeckými disciplínami je toho, jak se domnívám, klíčovým předpokladem.

Následující článek přináší výklad biologické teorie s environmentálním přesahem. Jedná se o hypotézu biofilie Edwarda O. Wilsona (*1929), slavného, byť kontroverzního¹ amerického biologa, v současnosti působícího v Museum of comparative zoology Harvardské univerzity. Hypotéza se zabývá důsledky evoluce lidského druhu v těsných ekologických vazbách na jiné druhy pro lidské chování. Její autor je známý především jako zakladatel, resp. propagátor, vědního oboru sociobiologie. Tento vědní obor používá základní teze evoluční biologie pro vysvětlení variability v sociálním uspořádání a chování v celé živočišné říši včetně lidských společností. Sociální chování považuje z velké části za adaptivní a jeho znaky u jednotlivých skupin živočichů podrobuje fylogenetické analýze, tj. vysvětluje je optikou genetické příbuznosti. Sociobiologie je založena na poznacích populační genetiky, etologie a evoluční biologie. Respektuje jedinečnost lidského druhu, nicméně odmítá jej vyjmout ze zoologického systému a podrobuje jej mezidruhovému zkoumání.

Od vydání knihy *Sociobiology: The new synthesis* (Wilson, 1975, zde 2. vyd. z r. 2000) čelí Wilson útokům, které lze přičítat jednak provokativnímu tónu poslední kapitoly věnované lidským společnostem, jednak politickému naladění Ameriky (Laland a Brown, 2002) či hlavních Wilsonových oponentů (např. harvardští levicově orientovaní biologové Levontin, Gould). Amerika v 60. a 70. letech 20. století prožívala období masových protestů za rovnoprávnost jiných etnických skupin, žen, zvířat a přírody obecně, a negativního naladění vůči politickým a průmyslovým institucím (Scheffer, 1991, s. 16-33). V tomto ovzduší byla sociobiologie bez hlubšího vědeckého zkoumání načtena z poskytování živné půdy pro teorie sociálního darwinismu - jako základu světa tvrdé kompetice a přežití toho, kdo „na to má“ (De Waal, 1996, s. 13). K tomuto „politickému“ vidění sociobiologie se částečně nekriticky přidala i značná část laické veřejnosti. Wilsonovi bylo vyčítáno, že posvěcuje takové instituce jako je tribalismus, genderové role či třídní rozdíly, obviňoval jej ze sexismu a rasismu, nevyhnul se dokonce fyzickým útokům aktivistů. Ačkoli s Wilsonem lze nesouhlasit, mnoho z argumentů užívaných proti němu je spíše povahy politické než odborné (Pinker, 2002, s. 109-110). A stíny těchto rušných

¹ Wilson je badatelem velkých úspěchů i neúspěchů. Po vydání své knihy *Sociobiology: The new synthesis* v roce 1975 se na dlouhá léta stal terčem často ne zcela řádně vedených bojů proti legitimitě sociobiologie. Pozdvižení kolem sociobiologie nezmírnil Wilson ani svými dalšími provokativními díly: *On human nature* (Wilson 1978) či *Genes, mind and culture* (Lumsden a Wilson 1981) a ještě o něco více kritizovanou *Consilience: The unity of knowledge* (Wilson 1998). Přes nevrzivost a mnohdy oprávněné výtky svých oponentů se E.O.Wilson dále těší velké pozornosti i oblibě u akademiků a veřejnosti. V roce 1995 byl zvolen jako jeden z 25 nejvlivnějších Američanů časopisem *Time*, v roce 2000 jedním ze 100 vedoucích ochránců přírody 20.století v časopisech *Time* a také *Audobon*, v roce 2005 jej časopis zaměřený na globální ekonomiku a politiku *Foreign policy* zvolil jako jednoho ze 100 vedoucích intelektuálů světa.

začátků leží na sociobiologii dosud. Proto se domnívám, že je při výkladu jakékoli sociobiologické teorie nutno postupovat o to opatrněji.

Wilson se v hypotéze biofilie ptá, jaké důsledky lze vyvozovat z evoluční historie člověka a jeho předchůdců pro dnešní lidské chování a společenské uspořádání, jak mohou být poznatky z evoluční historie využity k motivaci lidí, aby se k jiným druhům chovali šetrněji, či použity k upravení vztahů mezi lidskou společností a jejím životním prostředím obecně. Hledá „samotné kořeny motivace,...“ chce „...porozumět, za jakých okolností a při jakých příležitostech, se staráme o život a chráníme jej.“ (Wilson, 1984, s. 139). Podobnou otázku si klade i velmi nový environmentálně laděný interdisciplinární obor v angličtině nazývaný conservation psychology. V českém prostředí je pro tento obor zavedený překlad „ekopsychologie“ zatímco původní ecopsychology se překládá jako „původní ekopsychologie“, resp. „dynamická ekopsychologie“. Obor ekopsychologie sdružuje povětšinou humanitní vědce z oborů psychologie, filozofie a sociologie, pedagogiky, ekonomie i environmentálně zaměřené přírodovědce zabývající se psychologickými aspekty udržitelnosti² a vymezuje se vůči dynamické ekopsychologii svým důrazem na kvantitativní metody a přímou návazností na tradiční psychologii.³ Saundersová (dle Beringer, 2003) za hlavní cíl oboru považuje realizaci psychologického výzkumu, který je přímo orientovaný na dosažení environmentální udržitelnosti a který se týká a) motivace lidí k chování šetrnému k životnímu prostředí; b) podpory lidí v jejich zájmu o přírodní svět a jejich roli v něm.

Wilson předpokládá u člověka určitý vrozený podklad environmentální etiky, tj. hodnot, které přisuzujeme přírodním jevům, a nazývá je biofilii. Hodnocení přírodních jevů podle něho ovlivňují původně adaptivní emoční reakce na tyto jevy. Tyto reakce mohly být různé- „od přitahování k averzi, od úžasu k nezájmu, od uklidnění ke vzrušení“ (Wilson, 1993, s. 31) a nezmizely ani v prostředí bez původních signálů spouštějících tyto reakce - bez organismů. Ovlivňují naše „přemýšlení o přírodě, krajině, umění, mýtech a jsou relevantní v našem pojetí environmentální etiky“ (Wilson, 1993, s. 32). Podle Wilsona jsou hodnoty, které přisuzujeme přírodě vrozené, imanentní, uložené hluboko v nás. Pravidla takové vrozené etiky jsou však a priori zastaralá - byla funkční pro minulá období, neodpovídají dnešnímu stavu životního prostředí ani technologickým schopnostem lidstva a je bláhové se jich držet. Starobylé tendence (množit se, drancovat, konzumovat apod.) můžeme vědomě přemoci. To, že byly tyto tendence adaptivní, ještě neznamená, že jsou morální⁴ (Wilson, 1975, s. 43), ač se nás o tom naše konzervativní geny, jež nestačí tempu kulturních změn, podvědomě „snaží“ přesvědčit (ibid.). Tyto sklony nelze podle Wilsona ignorovat a ochrana přírody by je měla zohledňovat a pokusit se upozornit na ty, které jsou destruktivní a naopak využít ty, které posilují jak zdraví člověka, tak stabilitu systému, tj. biodiverzitu. Průzkum biofilie - vrozených preferencí a averzí, tj. obecně předsudků ve vztahu k přírodě, pak považuje za důležitý při hodnocení lidského rozhodování o osudu této přírody a praktického zacházení s ní.

Co je to biofilie?

Název biofilie, angl. biophilia (z řečtiny bios = život a filein = milovat) naznačuje pozitivní vztah člověka k životu. Co Wilson, vědec s hlubokou erudicí v ekologii a evoluční teorii, vlastně myslí tím, že do lidské přirozenosti patří vrozená biofilie? V západní společnosti na každém kroku vidíme známky toho, že dnešního člověka spíše než živé

² Vedoucími osobnostmi čeho ??? jsou současní psychologové Oskamp, Howard, Winter, Stern a Mc-KenzieMohr (Saunders a Myers 2003).

³ Tu ekopsychologie odmítá jako antropocentrickou, redukcionistickou, racionální a nesoucí scientologické rysy (Kidner 1994). Chce se od této tradice, již vidí coby důvod environmentální krize, distancovat.

⁴ Morálnost u E. O. Wilsona lze chápat ve smyslu funkčním, tj. morální je to, co slouží k zachování a reprodukci organismu a jeho životního prostředí, s nímž organismus tvoří neoddělitelnou jednotku.

organismy zajímají jiné věci. Wilson biofilii nazývá „vrozenou tendenci soustředit se na život a jemu podobné procesy" (Wilson 1984, s. 1), „vrozené emoční vztahování se⁵ lidských bytostí k ostatním živým organismům" (Wilson 1993, s. 31) či „vrozený pocit spříznění⁶ lidských bytostí s jinými formami života, přichylnost, která je vzbuzována podle okolností potěšením nebo pocitem bezpečí, úžasu nebo dokonce fascinací smíšenou s odporem" (Wilson, 1994, s. 360).

Hovoří-li Wilson o *vrozené* tendenci, míní tím, že ve struktuře našeho mozku je alespoň částečně již v době narození obsažena určitá základní mentální výbava, která se rozvíjí při styku s vnějším prostředím do určité míry předvídatelným způsobem. Hovoří-li o tendencích „soustředit se", „vztahovat se" či „mít pocit", míní tím, že člověk disponuje určitými kognitivními pravidly, která ovlivňují co, za jakých podmínek a jak bude vnímat, jak bude s daným vjemem pracovat, ukládat jej a naopak vyvolávat z paměti. Vrozená kognitivní pravidla jsou u zvířat obvyklá, slouží jim pro správné rozpoznání a vtištění (imprinting) biologicky významných prvků sociálního prostředí (např. podoby rodiče, partnera) a také druhově specifického životního prostředí (habitat selection). Kognitivní tendence se projevují v různém věku a jsou situačně a funkčně specifické. Každá vznikla v kontextu určité druhově specifické selektivní situace, již se jedinci daného druhu naučili rozpoznávat či si k ní vytvořili poloautomatické reakce vedoucí k jejímu úspěšnému zvládnutí. Wilson tyto psychologické automatismy nazývá epigenetickými pravidly mentálního vývoje, tj. podílí se na nich jak genetická predispozice, tak prostředí. Pro každou ze stabilně se vyskytujících existenčně důležitých situací (např. námluvy, orientace v druhově specifickém prostředí, sběr či lov potravy) byli jedinci, kteří byli vybaveni psychickými mechanismy (vedle kulturně předávaných informací u některých druhů) pro zvládnutí těchto situací, ve výhodě oproti jedincům, kteří postupovali metodou pokus-omyl. Existence podobných pravidel usměřujících kognici pro přežití druhově specifických selektivně důležitých prvků prostředí se předpokládá u člověka (Wilson, 1993). V hypotéze biofilie se pak Wilson soustředil na fakt, že na tvorbě lidského „vzorce" kognice se v procesu evoluce nepodílelo pouze neživé, případně sociální prostředí, ale také organismy jiných druhů.

Myšlenka adaptace lidské mysli na přírodní prostředí se v biologické tradici nezrodila s Wilsonem. Hypotéza biofilie odráží například myšlenky amerických biologů René Dubose a Hugh H. Iltise. Jejich práce pojednávají o proměně životního prostředí a stimulů, které lidem přináší - jejich vývoji z primárně živých a rozmanitých na neživé a monotónní a o pravděpodobných důsledcích na mentální rozvoj člověka (Dubos, 1968, Iltis et al., 1970). Ve stejném období v Evropě se také k psychologickým adaptacím člověka na ancestrální prostředí vyjadřují rakouští etologové Konrad Lorenz a jeho žák Iräneus Eibl-Eibesfeldt (Eibl-Eibesfeldt, 1989). U Lorenze vedle samozřejmého předpokladu, že lidská mysl je funkčně adaptována na určité vnitrodruhové i mimodruhové prostředí mj. nacházíme i myšlenku, že změny bezprostředního prostředí člověka mají dopady na rozvoj jeho estetického a etického vnímání (Lorenz, 1997). Tvrdí, že člověk je od přírody vybaven schopností naučit se rozeznávat krásu/ harmonii/ zdraví přírodních systémů - organismů, společenstev i celých krajin.. Tato schopnost tkví v tzv. celostním či tvarovém vnímání, které je nutno tříbit kontaktem s přírodou. Jak shrnují český estetik přírody a filosof přírodních věd K. Stibral a jeho kolega M. Stella, Lorenz tvrdí, že „je-li toto vnímání vystaveno nepřirozeným (a nepřírodním) podnětům, může dojít k jeho trvalému poškození" (Stibral a Stella, 2006).

Vraťme se však k Wilsonově biofilii. V první uvedené definici z knihy *Biophilia* tento autor označuje za biofilii to, že jsme soustředěni obecně na „život a životu podobné

⁵ Affiliation (Longman s. 22) = fakt, že se mě něco týká nebo že jsem něčeho členem.

⁶ Affinity (Longman, s. 22) = silný pocit, že mám rád či rozumím někomu protože sdílíme stejnou myšlenku nebo zájmy NEBO úzké propojení dvou věcí na základě vlastností nebo znaků, které sdílíjí.

procesy". Vlastně tím naznačuje, že fylogeneze života na Zemi se odráží ve struktuře lidské psychiky. Na lidskou mysl je dle jeho názoru nutno nahlížet jako jednu ze součástí biosféry vyvinuvší se ve vzájemné souvztažnosti jednotlivých jejích prvků. Život na Zemi podle současných poznatků se objevil před 3,5 miliardami let vznikem prvních sebepublikujících se entit. Všechny organismy pocházejí z jednoho předka a sdílí genetický kód a základní biochemické procesy v buňce. Na těchto společných základech se rozvinula současná biodiverzita metabolismů a tvarů přírodním výběrem, tj. procesem kumulujícím a třídícím drobné změny způsobené mutacemi. Dá se říci, že je u něj člověk pouze velice inteligentní primát, který je schopen holistické reflexe složitosti živých ekosystémů a své příbuznosti k jiným formám života. Přírodu považuje (jako většina přírodovědců) prvotně za fyzickou entitu, která je nezávislá na člověku a předchází jeho vzniku. Připouští však, že se vznikem symbolického myšlení člověka dochází k abstrakci či sociální konstrukci přírody. Tato ovšem podle něj vychází primárně - dá se říci - z fylogenetické paměti člověka, a tak je náš obraz přírody složen ze symbolů prastarých významů a promítá se i do přeneseného používání těchto symbolů. Soudí tedy, že se do našeho chápání životního prostředí a vnímání našeho bytí v něm promítá historie života na Zemi, že naše mysl disponuje fylogenetickou pamětí, která je předávaná po generace a pochází potenciálně již od dávných předchůdců člověka. Biofilii lze v souladu s touto linií výkladu chápat jako „vrozený pocit, že jsem součástí života", tj. prociťování fylogenetické příbuznosti všeho života na Zemi.

Hypotéza biofilie je však také, dle druhých dvou definic, „vrozené soustředění se na jiné životní formy", tedy komplex evolučních uzpůsobení lidské mysli, která směřují učení se vztahům k přírodním jevům v prehistorických sociokulturních podmínkách. V tomto pojetí se jedná o komplex či sadu instinktů (Wilson, 2002, s. 137), která jedince někdy v evoluční minulosti člověka zvýhodňovala na některé z úrovní přírodního výběru. Nevědomé a/nebo zdánlivě iracionální reakce na různé přírodní jevy lze považovat za proximální projevy ultimátních motivací⁷ - např. vyhnout se nebezpečí (reakce na hady, vlky, preference krajiny skýtající rozhled a úkryt apod.) či nalézt potravu (preference na druhy bohatých systémů, vyladění na teplé barvy květů a plodů). Ve své argumentaci nepoukazuje Wilson jen na vrozená pravidla vnímání týkající se organismů, ale i vyšších ekologických jednotek - stanovišť či celé krajiny. Je pravděpodobné, že jako evoluční ekolog⁸ chápe životní formy především v rámci jejich ekologických vazeb k životnímu prostředí neživému i živému, organismus tudíž chápe obsažněji jako „organismus v ekosystému". Například reakci na životní formu určité šelmy nemusí spouštět pouze její fyzická přítomnost, ale její druhově specifická nika: znaky ekosystémů, v nichž se vyskytuje, tj. např. pro medvěda habitat lesa či tundry, dále konkrétní stanoviště na nichž se nejčastěji krmí, kde spí, tj. vřesoviště, borůvčí a potom samozřejmě fyzické známky, které po přítomnosti medvěda nese okolní ekosystém - stržená srna, rozdrásaný kmen, odrané borůvčí s medvědí trusem okolo apod.

Wilson předpokládá, že lidská mysl odráží a modeluje vnější svět za pomoci sítě uzlů propojených spoji (node-link structure). Obsahem uzlů jsou pojmy (pes, běh, krev apod.), ale také určité „procesní nálepky" v podobě emocí⁹ - dohromady tvoří náplň určitého symbolu. Propojení pojmů mezi sebou a jejich napojení na vyvolávání různých emocí bylo adaptivní, neboť sloužilo k naučení se adekvátní reakce (Wilson, 1984, s. 85). Většina pojmů však vystupovala v několika symbolech. Například pojem medvěd je spojen s pojmy představujícími v naší psychice znaky jeho niky a ty zas mohou patřit k pojmům jiných selekčně důležitých přírodních jevů. Výsledkem tohoto propojení různě emočně zabarvených pojmů v jednotlivých uzlech je silně ambivalentní vztah k většině prvků přírody.

⁷ Ultimátní - význam chování pro přežití jedince/skupiny/druhu a proximální příčiny - jak je chování fyziologicky a psychologicky zajištěno (Tinbergen, Study of instinct 1951).

⁸ Na rozdíl např. od morfologa.

⁹ Za emoce počítá jakákoli fyziologická hnutí, která pociťujeme, přičemž je nemusíme být ani schopni přesně pojmenovat.

Výsledná pravidla pro vztahování se a zacházení s mimolidským světem se v jedinci utvářejí v procesu enkulturace, v němž se vrozené a jedinečné setkává s konkrétní tradicí. Epigenetická pravidla se v různých společnostech uplatňují v návaznosti na konkrétní povahu užívání prostředí daným sociokulturním systémem, která může některé selekční tlaky činit nepodstatnými (například změnou technologie). Wilson však tvrdí, že nejloubežji uložené pojmy reprezentující přírodní prvky v nás zůstávají a kulturní historie pouze proměňuje jejich význam či je propojuje, přidává logická znaménka (Wilson, 1994, s. 154). S tím se mohou koncepty v uzlech různě proměňovat či uzly jinak propojovat. Je to ale právě při zachování styku s bohatostí a řádem přírody, kdy se dle Wilsona lidská mysl potenciálně vyvíjí do optimální podoby.

Původní kognitivní pravidla chápání a zacházení s přírodou nemizí ani v současném světě artefaktů, kde k nim jen těžko hledáme přirozené stimuly. Biofilie, i když je jen komplexem slabých pravidel učení, ovlivňuje naše přemýšlení o přírodě, o krajině a dokonce o umění, mýtech a environmentální etice. Hluboce zasutá pravidla našeho vztahování se k přírodě se v západní společnosti projevují např. v oblibě zoologických zahrad, preferencích obydlí na vršku s výhledem na vodní těleso, ve fobiích či ve snech (Wilson, 1984, s. 32). Mnoho z nich je ve své podstatě spojeno s vyhýbáním se nebezpečí a motivací k exploraci a exploataci prostředí. V tradičních společnostech jsou tyto biofilní tendence ještě funkční, neboť člověk v nich své prostředí využívá „tělo na tělo“, explorace jde ruku v ruce s poznáváním jiných organismů a vztahů mezi nimi, což podle Wilsona vede k přesnějšímu pochopení mnohostranné závislosti člověka na přírodě a respektu k ní. V případě západní civilizace však tyto tendence při současném technickém vybavení člověka přírodu přetěžují, nejsou správně kulturně reflektovány a tudíž ani funkční. Mnoho z našich dnešních pravidel pro zacházení s přírodou/jinými druhy je výsledkem dlouhé historie intimního kontaktu s přírodou a krátké doby mechanizace našeho životního prostředí, která tento kontakt zmenšila a rovněž silně změnila nahlížení na hodnotu jiných druhů (Wilson, 1975).

Čím je hypotéza biofilie E. O. Wilsona podložena?

Wilson používá pro podpoření své hypotézy důkazy několika druhů. Prvním z nich je evoluční logika, která v tomto případě jeho tvrzení pevně podpírá, byť ostatní důkazy jsou prozatím jen řídké (Kellert a Wilson, 1993, s. 32). Podle Wilsona se vznik biofilie odehrál následovně. Pokud uznáme, že lidská historie začíná vznikem rodu *Homo*, museli se lidé po 99 % doby své evoluční historie spolehnout na dostatečně naučené informace o klíčových aspektech svého prostředí. Následkem toho došlo k vývinu psychologických mechanismů pomáhajících rychlému získání správné reakce na klíčové druhy a situace daného přírodního prostředí. V konkrétní lidské kultuře tradičního typu pak vlivem sdílení mentálních predispozic, osobních kontaktů s organismy a nutnosti přenosu důležitých zkušeností s lokálním přírodním prostředím se živé organismy vplétají dále do různých metafor a mýtů (Wilson, 1984, s. 102, Kellert a Wilson, 1992, s. 32). Roli přitom hraje vedle vrozeného také kulturní prostředí, mysl se vyvíjí v závislosti na ostatních, je silně ovlivněna kulturní historií, tj. rozhodnutími, která daná společnost učinila v minulosti (Lumsden a Wilson, 1983, s. 130, 1981).

V rámci evoluční logiky využívá Wilson pro podporu svých tvrzení možnosti fylogenetické komparace a naše chování porovnává s našimi žijícími nejbližšími živočišnými příbuznými - šimpanzy a jinými lidoopy, případně opicemi Starého světa. Upozorňuje na sdílený strach z hadů v celé této fylogenetické linii opic Starého světa. Najdeme jej i u lemuru - skupiny, která se vyvíjela na Madagaskaru, kde se žádní hadi nevyskytují. Tento strach je obvykle provázen znalostí stimulů, jichž je třeba se bát a projevuje se např. rozeznáváním nebezpečných druhů zvířat či rostlin. Jak Wilson konstatuje, např. „kočkodani se nějak stali, pravděpodobně cestou instinktivního učení, schopnými herpetology“ (Wilson, 1984, s. 93), jsou schopni rozeznat a ostatním ve

skupině sdělit, jak nebezpečný had se v jejich blízkosti nachází. Rovněž u šimpanzů nalezneme rozsáhlé praktické znalosti o rostlinách a živočiších, které je obklopují.

Dále Wilson doporučuje k testování teorie biofilie využívat mezikulturní srovnávání, neboť předpokládá, že biofilie je transkulturní znak, tj. že ve většině společností nalezneme u jedinců společné biofilní behaviorální a kognitivní reakce na jiné organismy. Wilson zastává teorii jednotné lidské přirozenosti, kterou disponují příslušníci všech lidských kultur patřících k jedinému druhu. Lidská přirozenost se podle něho skládá z druhově specifických mentálních zvyků a sklonů (epigenetických pravidel) ovlivňujících víceméně všechny kategorie kognice a chování (Lumsden a Wilson, 1983, s. 83). Takto předpřipravená mysl se nicméně rozvíjí v prostředí vytvořeném předchozí kulturou, která tvoří konkrétní příběh uložený ve vzpomínkách a archivech jejich nositelů.

Konečně Wilson propaguje též používání psychologických metod - opakovaného pozorování a měření fyziologické a psychické reakce (v průběhu fobické reakce, vliv styku s přírodou na rekonvalescenci či soustředění) při vystavení určitým příjemným či nepříjemným přírodním a umělým stimulům. Touto metodou se lze navíc přiblížit k nalezení odpovědí na otázky dědičnosti behaviorálních reakcí, ontogenetického vývoje učení behaviorálních reakcí a povahy stimulů reakcí (tj. co přesně reakci vyvolává). Mnoho z pozdějších psychologických výzkumů reakcí člověka na přírodní či nepřírodní stimuly různého druhu je v souladu s Wilsonovými předpoklady. Jejich přehled přináší např. Ulrich (1993), který odvádí citační práci *de facto* za Wilsona.

Závěr

Základním cílem tohoto článku je výklad hypotézy biofilie amerického sociobiologa a environmentalisty E. O. Wilsona, v níž se zabývá komplexem lidských psychologických adaptací vzniklých v průběhu evoluce v kontaktu s přírodními jevy různé povahy. V závěru lze konstatovat, že hypotéza biofilie má dvě fasety.

Biofilie je jednak „vrozený pocit, že jsem součástí života“, tj. prociťování fylogenetické příbuznosti všeho života na Zemi. Takto lze hypotézu biofilie chápat v rámci evolučních teorií biosféry (Vernadskij, Lovelock a Margulisová). Hypotéza biofilie je však také „vrozené soustředění na jiné životní formy“, komplex kognitivních evolučních uzpůsobení lidské mysli, které směřují učení se vztahům k přírodním jevům v prehistorických sociokulturních podmínkách. Takto ji chápou evoluční psychologové či lidští etologové antropologové či sociobiologové. Díky poměrně metaforické formulaci této teorie v knize *Biophilia*, jakož i pomalosti, s jakou proniká představa mnoha úrovní evoluce v přírodě do nepřírodovědných oborů, dochází poměrně často k její dezinterpretaci právě v těchto jiných oborech.

To, že biofilie formou kdysi adaptivních preferencí a averzí může dodnes ovlivňovat naše hodnoty spatřované v přírodě i naše chování k ní, je jedním ze základních sdělení nebo přínosů konceptu biofilie amerického evolučního ekologa a sociobiologa E. O. Wilsona. Že tomu tak minimálně v západní společnosti může být, dokládá rozsáhlým citačním aparátem vybavená studie Ulricha (1993) shrnující dosavadní psychologické výzkumy dotýkající se biofilie.

Hypotéza biofilie tvrdí, že naše vnímání, rozumění a chování vůči přírodním jevům různé povahy je zatížené psychologickými danostmi, které lze zkoumat ve světle ekologie a evoluční historie lidského druhu. Čistě kulturněhistorický pohled na lidské smýšlení a chování může být neúplný či zavádějící, protože symbolický výklad přírody je často překvapivě transhistorický a transkulturní, jak upozorňuje např. Librová (2006). Ta rovněž tvrdí (tamtéž), že k výkladu motivací chování je vhodné přibrat i teorie hlubinně psychologické a biologické a výslovně varuje před překládáním biofilie jako „lásky k přírodě“, jak to dělá psychologie ochrany životního prostředí (Librová, 2006, s. 9). To pak svádí k redukci environmentální krize na vymizení této lásky.

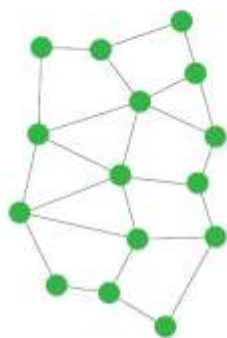
Literatura

- Beringer, A. (2003). A Conservation Psychology at Heart. *Human Ecology Review*, 10(2), 150-153.
- De Waal, F. (1996). *Good natured. The origins of right and wrong in humans and other Animals*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Dubos, R. (1968). *So Human an Animal : How We Are Shaped by Surroundings and Events*. New York: Scribner Book Company.
- Eibl-eibesfeldt, I. (1989). *Human Ethology*. New York: Aldine De Gruyter.
- Franěk, M. (2002). Psychosociální faktory ovlivňující úspěšnost environmentální výchovy. *Sisyfos : Zpravodaj ekologické výchovy*, 11-12, 31-37.
- GARDNER, G. T. a STERN, P. C., (1999). *Environmental Problems and Human Behavior*. Needham Heights, Massachusetts: Allyn&Bacon.
- ILTIS, HH. , LOUCKS, OL. a ANDREWS, P, (1970). Criteria for an optimum human environment. *Bulletin At. Sci*, 26, 2-6.
- Kahn, P. H. (1997). Developmental Psychology and the Biophilia Hypothesis: Children's Affiliation with Nature. *In Developmental Review*, 17(1), 1-61. Retrieved from <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/doi/10.1006/drev.1996.0430>
<http://dx.doi.org/10.1006/drev.1996.0430>
- KELLERT, S. a WILSON, EO, (1993). *The Biophilia Hypothesis*. Washington, D.C: Shearwater Books.
- Kulhavý, V. (2008). *Psychologická východiska environmentální výchovy*. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Retrieved from http://is.muni.cz/th/42121/fss_b/BP_Kulhavy_2008_psy_vychodiska_ifq55.txt
- LALAND, KN. a BROWN GR, (2002). *Sense and Nonsense : Evolutionary Perspectives on Human Behaviour*. New York: Oxford University Press.
- Librová, H. (2006) O biofilii. In P. Klvač (Ed.), *Člověk a les* (pp. 8-13). .
- Lovelock, J. (1990). *The ages of Gaia: A biography of our living earth*. New York: Bantam.
- Lorenz, K. (1997). *Odumírání lidskosti*. Praha: Mladá Fronta.
- LUMSDEN, C. a WILSON, EO, (1981). *Genes, mind and culture*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- LUMSDEN, C. a WILSON, EO, (1983). *Promethean Fire: Reflections on the Origins of Mind*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Pinker, S. (2002). *The blank slate: The modern denial of human nature*. New York: Penquin Book.
- Roszak, T. (1992). *The voice of the earth : An exploration of eco-psychology*. New York: Simon & Schuster.
- Scheffer, V. B. (1991). *The Shaping of Environmentalism in America*. Washington D.C.: University of Washington Press.
- Sommer, R., & Sommer, B. (2003). Action Research and Big Fuzzy Concept. *Human Ecology Review*, 10(2), 176-177.

- Stibral, K., & Stella, M. (2006) Konrad Lorenz a estetika. In *Estetika* (pp. 4-17). : AV ČR.
- Strejčková, E. (2007). Odcizování člověka přírodě v teorii a praxi. *Envigogika*, 2(1), Retrieved from <http://www.envigogika.cuni.cz/index.php/Envigogika/article/view/250>
- Tinbergen, N. (1951). *The study of instinct*. Oxford: Clarendon Press.
- Ulrich, R. S. Biophilia, Biophobia and Natural Landscapes. In Kellert S. a Wilson E. O (Ed.), *The Biophilia Hypothesis* (pp. 73-137). Washington, D.C: Shearwater Books.
- Vernadskij, V. L. (1975). *Člověk a jeho životní prostředí*. Praha: Ústřední ústav geologický.
- Wilson, E. O. (1975). Human Decency is Animal. *New York Times magazine*, Oct 12, 38-50.
- Wilson, E. O. (1984). *Biophilia, the Human Bond With Other Species*. Cambridge, Massatchusets: Harvard University Press.
- The Biophilia Hypothesis (1993) Biophilia and the Conservation Ethic. In Kellert S. a Wilson E.O (Ed.), (pp. 31-40). Washington, D.C: Shearwater Books.
- Wilson, E. O. (1994). *Naturalist*. Washington, D.C: Shearwater Book.
- Wilson, E. O. (2000). *Sociobiology. The New synthesis. Sociobiology. The New synthesis*. Cambridge, Massatchusets: Harvard University Press.
- Wilson, E. O. (2002). *The Future of Life*. New York: Alfred A. Knopf.
- Winter, D. D., & Koger, S. M. (2004). *The psychology of environmental problems*. London: Lawrence Erlbaum Associates.

Časopis Envigogika vydává Centrum pro otázky životního prostředí UK. Vývoj časopisu je podpořen projektem OP VK Mezioborová síť udržitelného rozvoje.

Více najdete na internetových stránkách projektu mosur.czp.cuni.cz

MOSUR

MEZIOBOROVÁ SÍŤ UDRŽITELNÉHO ROZVOJE

OP VK CZ.1.07/2.4.00/17.0130

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ